

Kresťanstvo a environmentálna kríza

T. Münz: Christianity and Environmental Crisis. Život. Prostr., Vol. 32, No. 2, 66–68, 1998.

Nor the Jews and Christians or intellectual fathers of modern times – Descartes, Bacon, Spinoza and others – can be blamed for the environmental crisis. They were only the spokesmen of our white, wildest, scientifically and technically best developed civilization causing the crisis itself. Christianity as one of its components came through all stages of its development, they stimulated it and vice versa. So it takes part in the crisis. The author documents it in the enlightened thinking in Slovakia strongly influenced by Christianity. It fought against superstitions, prejudices and believe in wonders and it proclaimed that people must help himself. And it was based on consideration and knowledge of nature that was given to a man by God in order to be happy also on the Earth. The wrong side of these noble and generous efforts characterizing both the Teistic and Deistic branch of enlightenment was the fact, that also the believing modern man, helping himself from the misery and diseases of the Middle Ages, prepared the present environmental crisis. The man, unacquainted with consequences of his acts prepares together with good also evil, and Christianity is in this case not an exception.

Pominuli časy, keď sme obviňovali kresťanstvo, že ako vplyvný duchovný činiteľ účinne podporilo, či dokonca podnietilo ekologickú krízu, a to, medziiným, aj známymi slovami z Mojžišovej Genesis: *“Ploďte sa a množte sa...”* (1, 1, 28). A rovnako sme prestali obviňovať z toho istého prečinu duchovných otcov novoveku, najmä R. Descarta, ktorý podnecoval *“stať sa pánni a vlastními prírody”*. Prírodu, vrátane zvierat, pokladal tento filozof len za bezduchý stroj, čo potrebuje ovládača (boha alebo človeka) atď., atď. Dnes už vieme, že židovstvo, kresťanstvo, Descartes, Bacon, Spinoza, Kant a iní boli len hovorcami oveľa mocnejšieho činiteľa – našej bielej civilizácie, ktorá sa ako najracionálnejšia, najsystematickejšia, zo všetkého vedu robíaca, chystala – pred tisícročiami – na svoj zrod a nástup a – začiatkom novoveku – na svoje dodnes najväčšie kultúrne vzopätie. Zabezpečenie svojho materiálneho blaha videla vo využívaní prírody. Čo bolo, muselo byť a koho za to možno viniť? Najviac ak samu prírodu, že nás vytvorila takých, akí sme.

Kresťanstvo neprestalo byť hovorcami ani neskôr, keď sa postoje našej civilizácie k prírode menili. Vo svojej oblasti, svojou formou, pojmami, predstavami, terminológiou hlásalo to, čo prinášal hlavný hybný prúd života, ktorým bola ekonomika, sociálne vzťahy, politika, veda, technika, filozofia a iné disciplíny. Hoci v morálnej, ži-

votne najdôležitejšej oblasti, vydalo hneď od svojho vzniku smernice na tisícročia dopredu a predbehlo tak vývoj, ako sa to napokon od tejto kultúrnej disciplíny, v ktorej sa má zjavovať sám Boh, absolútne, aj žiada, vo vzťahu k prírode sa nechalo viesť inými disciplínami. Vysvetľujem si to tým, že malo záujem len o človeka, o jeho spásu, zatiaľ čo prírodu, hoci bola tiež dielom Božím, pustilo zo zreteľa, lebo kým ju človek zbytočne neničil, nebolo sa jej treba ani obzvlášť zastávať.

Tak sa stalo, že keď sa v novoveku menili vedecké, technické i filozofické postoje k prírode, kresťanstvo sa menilo s nimi. A netýkalo sa to len protestantizmu, ktorý ako novoveké náboženstvo kráčal s novovekom a pomáhal ho tvoriť, ale aj konzervatívneho katolicizmu, ktorý sa od novovekých prúdov odľahoval. Aj do neho prenikol na teologickej úrovni kacírsky mechanizmus, deizmus a iné smery. Aby som však hovoril konkrétne, uvediem príklady z dejín slovenského teologicko-filozofického myslenia v predosvietenskom a osvieten- skom období, v ktorom spomínané tendencie vyvrcholili. Toto myslenie vytvárali totiž poväčšine kňazi, ako najsilnejšia vrstva vzdelancov na Slovensku, prípadne laici s jednoznačnou kresťanskou orientáciou.

V 17., a najmä 18. storočí, ovládal myslenie európskych prírodovedcov a filozofov mechanizmus. Svet sa pokladal za veľký stroj, ktorý buď jestvoval a fungoval

od večnosti, alebo ho vytvoril Boh, natiahol ho ako hodiny a on už ide sám bez ďalších zásahov. Tento druhý, idealistický typ mechanizmu, zmocnil sa aj myslenia profesorov trnavskej univerzity (1635–1777), jezuitov Jaslinského, Ivančiča, Revického, Horváta a i., ktorí síce mali Uhorsko rekatolizovať, no pritom ho aj oboznamovali s modernými prírodnými vedami. (Oni na Slovensku definitívne prebojovali Kopernika a ich najväčšou vedeckou autoritou bol Newton.) Boli rozpoltení medzi teológiou a vedou, na jednej strane hovorili o zázrakoch Božích, ba šíрили aj povery (čierna mágia, vampíre), na druhej strane hlásali, že vo svetovom stroji sa zázraky nemôžu diať, lebo jeho zákonitý beh nemožno rušiť nadprirodzenými zásahmi. Problém totiž riešili tak, že zázraky sa síce stále dejú, ale zákonite, lebo Boh ich pri stvorení sveta predvídal a zakalkuloval, takže teraz sa vlastne musia diať.

Oveľa ďalej v tomto zašla nasledujúca epocha našich kultúrnych dejín, osvietenstvo, ktorému patrili posledné desaťročia 18. a prvé desaťročia 19. storočia. Na rozdiel od predošlého obdobia, v osvietenstve mali hlavné slovo evanjelici, hoci sa úplne neodmlčali ani katolíci (Fándly, Bajza). Domýšľali mechanizmus trnavských profesorov (hoci ich nespomínali) a vyvodzovali z neho dôsledky pre správanie sa človeka voči prírode. Oveľa viac ako ich predchodcovia skloňovali pojmy príroda, prirodzenosť, prirodzený, upínali človeka k prírode a vytlačali z nej všetko nadprirodzené. Svet, príroda, rovnako ako aj ľudské telo, stali sa im strojom, ktorý ovládal len nehmotný Boh a ľudská duša. Keďže sa opierali – ako európske osvietenstvo vôbec – o vedu, skúsenosť a ľudský rozum, popularizovali na širokom fronte vedecké poznatky, bojovali proti poverám a predsudkom, snažili sa postaviť ľudí na vlastné nohy, aby rozmýšľali vlastnou hlavou a konali podľa vlastného presvedčenia. Zdôrazňovali, že človek sa má mať dobre už počas života na Zemi, nielen po smrti v nebi.

Kritike pover padli za obeť aj zázraky, a to aj náboženské, nehovoriac už o viere v demony, vampíre, strigy a iné nadprirodzené činitele. Boh stvoril svetový stroj, hovorili osvietenenci, dal mu nemenné zákony a on teraz beží podľa nich. Zázraky v prospech človeka sa nedejú a nie sú ani dopredu naprogramované. Ako sa vyjadril celkom jednoducho Feješ (1808) *“do prírodného poriadku zázraky nepatria”*. Osvietenenci pripúšťali, že zázraky sa kedysi mohli diať, lebo človek bol slabý a nevedomý, no dnes je to už naopak. Boh dal človeku dva veľké dary: prírodu a rozum a ich prostredníctvom si musí pomáhať sám. Michalko (1802) zdôrazňuje: *“Milí lidé! To vždycky v paměti mějte, že Bůh v žádném divůčinění oblíbení nemá, a že on to bezprostředně nekoná, co skrze prostředky na tomto světě se nalézající vykonáno býti může”*. Osvietenenci vyvracali totiž možnosť zázrakov aj preto, lebo ľudí pasivizovali, spoliehali sa na pomoc Božiu

Hervartov, drevený Kostol sv. Františka Serafína z 15. storočia

a nekonali sami. Sedliaci vraj namiesto toho, aby vyhľadávali v chorobe lekára, utiekali sa k Bohu v nádeji, že on ich môže uzdraviť a že vždy sa stane len jeho vôľa. Tešedík (1784) opisuje prípad chorého sedliaka, ktorý sa spolieha len na Boha, pije víno a pálenku a nakoniec zomrie. *“Stáva sa tak svojím vlastným vrahom”*. To nebola pravá viera, konštatuje Tešedík, ale povera, *“vzniknutá z neznalosti prírodných vecí”*. *“A tak žijú, veria, konajú a zomierajú denne mnohí, mnohí sedliaci.”* A *“v tejto povere veľmi často utordzujú ľud kňazi”*, rozhorčuje sa Feješ (1812).

Východiskom bolo teda len poznávanie prírody a poslúchanie jej zákonov. Boh, zdôrazňovalo sa, človeka ani teraz neopustil, ibaže jeho vôľa sa prejavuje v prírode. *“Prírodný zákon je božský a zhoduje sa s vôľou Božou”*, prehlasuje Karlovský (1769). A poznávať prírodu znamená poznávať Božie vlastnosti. Tak zo súvislosti vecí, keď všetko nasledujúce závisí od všetkého predchádzajúceho, možno poznávať Božiu vševedúcnosť; z možnosti predpovedať pohyby nebeských telies sa poznáva Božia predvídavosť; z dokonalosti vecí a ich vzájomnej spätosti poznávame Božiu dobrotivosť atď., konštatuje Karlovský (1769).

Slovom, zrak novovekého človeka sa obracal stále viac na prírodu, v ktorej zákonoch vyjadril Boh svoju vôľu. Bezprostredne už nepomáhal, nepomáhali ani modlitby, obeť, človek bol odkázaný na seba, zjednodušené povedané, musel chytiť rozum do hrsti a vykasaf rukávy. Zdôrazňujem, že tento trend ovládol aj vtedajšiu teológiu, najmä evanjelickú. V 18. storočí podľahla ra-

Leštiny, drevený evanjelický a. v. artikulárny kostol z prvej polovice 17. storočia

cionalizmu, ktorý kritizoval náboženské dogmy a iracionálne vôbec a bol na nerozoznanie od filozofického deizmu. Prirodzene, ani u nás nechýbala obranná teologická reakcia na tieto tendencie.

Oprávnene možno trdiť, že všetky tieto názory a zámery boli veľmi pozitívne a ušľachtilé. Kresťanstvo pomáhalo, a to aj proti sebe samému, človeka oslobodzovať nielen od jeho nevedomosti, ale aj od prežívajúcich sociálnych, u nás ešte feudálnych vzťahov. Pomáhalo stavať človeka na vlastné nohy, budiť v ňom pocit vlastného, individuálneho významu, dôstojnosti – všetkého toho, čo vyžadovala rodiaca sa občianska spoločnosť. Dobro – ako ani zlo – nechodí však nikdy samo. Tým, že kresťanstvo človeka odkazovalo na vlastné sily a na prírodu, o ktorú sa bude musieť v budúcnosti opierať, prispelo svojou hrivnou k položeniu základov budúcej environmentálnej krízy. *“Poznávaj prírodu a využívaj ju pre svoje pozemské blaho!”* Ale do akej miery ju možno využívať, kde sú hranice ľudského blaha? To nebolo povedané, hoci kresťanstvo vždy zdôrazňovalo miernosť pri požívaní pozemských statkov. Človek je však práve bytosť bez miery a hraníc a každá doba má svoje utrpenia, trampoty, no i blaženosti, po ktorých túži. A tak sa ľudstvo v novoveku pustilo do bezbrehého využívania prírody, ktoré nebadane prešlo do zneu-

žívania, vykorisťovania a ničenia – tým skôr, že malo na to aj náboženské posvätenie, pre mnohých to najdôležitejšie.

Rovnaké trendy sa však prejavili aj v nenáboženskom, ba aj protináboženskom myslení. Bol to jednoducho duch doby, ktorý strhol so sebou aj náboženstvo. Novovek sa obracal na prírodu, vedu, filozofiu, jednak aby ju spoznal, lebo mal zvedavý rozum, jednak aby si pomohol zo stredovekej biedy, hladu, chorôb, sociálnej, politickej a iných závislostí. To sa aj stalo, liek bol účinný. Nikto vtedy nechcel prírodu zničiť, a sotva mohol na niečo také pomyslieť, lebo ani najlepšie hlavy si nevedeli predstaviť, čo veda a technika v spojení s ľudskou nenásytosťou v budúcnosti dokážu. Staré rozprávkové túžby sa plnili. Zlo sa však prikrádalo s každým dobrom a vystúpilo až keď dostatočne zosilnelo.

Človek vždy ide len za svojim dobrom, zlo sa potom prihlási samo. Dnes už o ňom vieme, vieme, že ho pomáhalo budiť aj kresťanstvo a uvedomuje si to dnes aj ono samo. Účinne sa zapojilo do boja proti environmentálnej kríze, prehodnocuje svoje postoje, po novom vykladá problematiku biblické miesta, poukazuje na potrebu nového vzťahu človeka k prírode (správcovstvo, nie panstvo) a k Bohu (spolupracovník, nie poddaný) atď. Musíme však zasa konštatovať, že sa ozvalo až po tom, čo sa boj proti kríze už rozbehol v iných oblastiach. Aj tak však vykonáva veľmi zásluhnú činnosť. Na jeho ospravedlnenie nech slúži fakt, že má na starosti predovšetkým morálnu stránku človeka a ostatné prenecháva iným.

Literatúra

- Descartes, R., 1954: Rozprava o metóde, pravidlá na vedenie rozumu. Bratislava, p. 60.
- Feješ, J., 1808: Hat sich das männliche oder das weibliche Geschlecht um die Menschheit mehr verdient gemacht? Pesth, 25 pp.
- Feješ, J., 1812: De populatione in genere et in Hungaria in specie. Pesthini, p. 70.
- Karlovský, J., 1769: Philosophia moralis seu Ethica, rukopis, III, 5, § 201.
- Michalko, P., 1802: Rozmlouvání učitele s několika sedláky o škodlivosti pověry. Prešporok, p. 301.
- Tešedík, S., 1784: Der Landmann in Ungarn, was er ist und was er sein könnte, p. 18.